

ZLOŽENKE MED SKLADNJO IN LEKSIKOLOGIJO: PRETVARJANJE SKLADENJSKIH RAZMERIJ V MEDPONSKI MORFEM

Besedotvorje raziskuje postopke nastajanja poimenovalnih enot in njihovo zgradbo. Povezava med skladnjo in besedotvorjem se kaže v tem, da tako pri skladnji kot pri besedotvorju z omejenim naborom sestavin in pravil tvorimo neskončno števil kombinacij. Rezultat tvorjenja je pri besedotvorju nova beseda, pri skladnji so to besedne zveze in stavki. Pri zloženkah se skladska razmerja med podstavnimi besedami pretvarjajo v medponski morfem.

Ključne besede: skladnja, besedotvorje, leksikalizacija, morfologija, medponski morfem

1 Opredelitev besedotvorja

Morfologija nas uči o tem, kako prepoznavamo sestavne dele tvorjenke, vendar pa iz morfemske zgradbe tvorjenke še ne moremo sklepati o tem, kako je nastala. S tem se ukvarja besedotvorje, ki nam »kaže, kako se delajo nove besede (tvorjenke) in kako tvorjenke razumemo« (Toporišič 1992: 8). »Predvidljivost v besedotvorju je pripeljala k temu, da so besedotvorje dojemali kot skladski pojav. 'Slovnicična smer' besedotvorja je povezana zlasti s pretvorbenim obdobjem generativne slovnice« (Schippa 2002: 108).¹

¹ Schippa 2002: 108: »Die Regelmäßigkeit der Wortbildung führte dazu, daß die Wortbildung als syntaktische Erscheinung aufgefaßt wurde. Die 'grammatische Richtung' der Wortbildung gehörte vor allem zur transformalistischen Etappe der generativen Grammatik.«

Tvorjenke lahko razlagamo s pomočjo skladenjskih pravil, kajti tudi »/b/esedotvorje sledi kot skladnja dinamičnemu sistemu pravil, ki govorcu omogočajo ustvarjalno tvorjenje novih besed in razumevanje novih, še priložnostnih besedotvornih konstrukcij« (Schippan 2002: 109).² Stikanje besedotvorja in skladnje povezujemo torej z besedotvornim postopkom in s skladenjskimi razmerji v tvorjenki. Šekli (2013: 237) govori o sintetičnem pristopu z »obravnavo s stališča tvorca besedila. Tvorčevo izhodišče je pomen še netvorjene tvorjenke, ki jo bo poslal sprejemniku besedila, cilj pa oblika tvorjenke, ki jo bo tvoril«.

Posledica take obravnave je uvrščanje besedotvorja v skladenjsko podravnino, »ki jo kot enota določa pretvorjena varianta tvorjenke – skladenjska podstava« (Vidovič Muha 2011: 422).³ »Skladenjska podstava, pretvorbena varianta tvorjenke, je torej enota besedotvorne skladnje s podredno strukturo (s predvidljivo izjemo), ki jo lahko zapišemo x_1/x_2 ali x_2/x_1 , pri čemer je x_1 jedro skladenjske podstave in x_2 njegov razvijajoči oz. dopolnjujoči člen, torej SPo $\rightarrow x_1/x_2$ (Vidovič Muha 2011: 23).

Jedro dela A. Vidovič Muha je torej »skladenjskopomenska obravnava skladenjske podstave, iz katere naj bi zloženska nastala« (Šekli 2013: 257), pri čemer naj bi bilo mogoče »dokazati že omenjeno sinonimnost besedne (skladenjske) in morfemske jezikovne ravnine« (Vidovič Muha 2011: 107).

1.1 Omejitve skladenjskega besedotvorja

Tvorjenke je brez dvoma mogoče razlagati s pomočjo skladenjskih pravil, povezava med skladnjo in besedotvornjem pa se kaže tudi pri tvorjenju novih besed, saj so postopki in pretvorbe predvidljivi. Vendar pa tvorjenke po govornem dejanju ne razpadajo kot proste besedne zveze, ampak se vključujejo tudi v leksikalni sistem jezika, zato je obravnava s stališča skladnje samo ena od možnosti, besedotvorje pa se kaže kot samostojno področje:

Besedotvorje temelji tako na slovnici kot tudi na leksikologiji, kaže pa tudi lastne poteze, s čimer se od obeh področij ločuje. Močno posplošujoče abstraktne značilnosti besedotvornih sredstev in kategorij ter stopnja relativne zaprtosti besedotvornega sistema premikajo besedotvorje v bližino slovnčnih področij, kot sta oblikospreminjevalna morfologija in skladnja. Kljub temu pa med njimi obstajajo tako kvantitativne kot kvalitativne razlike. Besedotvorne strukture so semantično tesno povezane z leksikalno-semantičnimi kategorijami in k uveljavitvi besedotvornih struktur v besedišču vodijo postopki demotivacije in leksikalizacije, ki prevzemajo bistveno vlogo pri oblikovanju

² Schippan 2002: 109: »Wortbildung folgt wie die Syntax einem dynamischen Regelsystem, das die Fähigkeit der Sprecher erklärt, kreativ neue Wörter hervorzubringen und neue, noch okkasionelle Wortbildungskonstruktionen zu verstehen.«

³ Navedek je iz članka *Nadaljevanka o slovenski besedotvorni teoriji*, ki je bil leta 1990 objavljen v *Slavistični reviji* (SR 38/4, 421–440).

notranjebesediščnih semantičnih razmerij in omogočajo tvorjenje novih in naslednjih tvorjenk po analogiji, ne po skladenjskih pravilih. (Fleischer, Stepanova 1985: 11.)⁴

2 Zloženke v skladenjskem besedotvorju

Pri zloženkah »sta za podstavo tvorjenke namenjeni vsaj dve polnopomenski besedi« (Toporišič 1992: 376), glede na razmerja med besedama oziroma besedami v skladenjski podstavi pa ločimo podredne in priredne zloženke. S pretvorbo slovničnega pomena je povezan medponski morfem, »hierarhičnost sestavin na besedno-skladenjski ravni se ohrani tudi na besedotvornomorfemski, le da spremeni izrazno podobo; njen nosilec niso več končnice, ampak enoglasovni, lahko tudi neglasovni (ničti) medponski morfemi« (Vidovič Muha 2011: 107).

V nadaljevanju bom pri obravnavi zloženk sledila spoznanjem A. Vidovič Muha, katere obravnava zloženk temelji na »sintetičnem skladenjskopomenskem pretvorbno-tvorbenem besedotvorju« (Vidovič Muha 2011: 137). Elemente sintetične predstavitve najdemo tudi pri Toporišiču (2004), ker pa jedrni del pri njem ostaja »(oblikovni in pomenski) analitični vidik zlaganja oziroma zloženk« (Šekli 2013: 259) in ker so med obema pristopoma razlike, ki jih v članku ne bom natančneje opisovala, sledi članek spoznanjem *Slovenskega skladenjskega besedotvorja*.⁵

2.1 Podredne zloženke

Za podredne zloženke je značilno podredno razmerje med deli skladenjske podstave, pri čemer je s skladenjskega vidika zanimivo pretvarjanje v medpono oz. medponsko obrazilo, ki je pretvorba razmerja med predmetnopomenskima besedama v odvisniku (medponsko-priponske zloženke) ali besedni zvezi (medponskoobrazilne zloženke).

⁴ Fleischer, Stepanova (1985: 11): »Die Wortbildung berührt sowohl die Grammatik als auch die Lexikologie, weist aber auch eigene Züge auf, wodurch sie sich von den beiden anderen Gebieten unterscheidet. Der stark verallgemeinernd-abstrakte Charakter der Wortbildungsmittel und -kategorien sowie der Grad relativer Geschlossenheit des Wortbildungssystems rückt die Wortbildung in die Nähe grammatischer Teildisziplinen wie Flexionsmorphologie und Syntax. Dennoch bestehen sowohl quantitative als auch qualitative Unterschiede. Die Wortbildungsstrukturen sind semantisch eng verbunden mit lexikalisch-semantischen Kategorien, und die Prozesse der Demotivierung und Lexikalisierung führen zur Etablierung von Wortbildungskonstruktionen im Wortschatz, wodurch sie maßgeblichen Anteil an der Konstituierung wortschatzinterner semantischer Relationen nehmen und analoge Neu- und Weiterbildungen nach lexikologischen und nicht syntaktischen Gesichtspunkten ermöglichen.«

⁵ V članku je bila upoštevana druga izdaja (2011).

2.1.1 Medponsko-priponske zloženske

Pri medponsko-priponskih zloženkah je medpona »pretvorba skladenjskega razmerja v stavčnem prilastku SPo⁶ (Vidovič Muha 2011: 184), njena izrazna podoba pa je »v največji meri odvisna od podstavne skladenjske zveze; posebne medpone so vezane predvsem na primik ter na netožilniške vezave /.../, na drugi strani pa tudi na možnost naslonitve na tvorjenost iz pridevniške SPo« (Vidovič Muha 2011: 185).

2.1.1.1 Izglagolske zloženske

Izglagolske zloženske »tipa *listopad*, *črnogled*« najdemo »že v starocerkvenoslovanščini, v večji ali manjši meri pa so uporabljene v vseh slovanskih jezikih« (Vidovič Muha 2011: 142), razdeljene pa so »glede na vezljivost glagolov v skladenjski podstavi, notranje pa glede na besedno vrsto (samostalnik, pridevnik)« (Šekli 2013: 255).

Povezava skladnje in besedotvorja nam poda »pomenski pregled medpon«, ki so »vedno pretvorba razmerja med predmetnopomenskima besedama v prilastkovem odvisniku (x2) SPo« (Vidovič Muha 2011: 148–149). V medponi izglagolskih zloženk lahko prepoznamo pretvorbo naslednjih skladenjskih razmerij: vezave, prisojanja, primika in zvez s povedkovim prilastkom (Vidovič Muha 2011: 149–166), za njih pa velja, »da tvorbeno v glavnem niso več žive« (Vidovič Muha 2011: 142). Nekaj zgledov: (1) **vezava**: *bratomòr* ← to, da mori brate, *domoljúben* ← tak, ki ljubi dom, *vraževérec* ← tisti, ki veruje vražam, *bogoslúžni* ← ta, ki služi bogu, *zemljepís* ← to, kar piše o zemlji, *častihlépen* ← tak, ki hlepi po časti, *knjigotřžec* ← tisti, ki trguje s knjigami, *kruhobórec* ← tisti, ki se bori za kruh, *svobodomíseln* ← tak, ki misli na svobodo, (2) **prisojanje**: *glavobòl* ← to, da boli glava, *listopàd* ← to, da padajo listi, (3) **primik**: *daljnoglèd* ← to, s čimer daljno gleda, (4) **zveza s povedkovim prilastkom**: *prvobórec* ← tisti, ki se bori prvi.⁷

⁶ SPo = skladenjska podstava. V *Slovarčku pogostejših terminov* (Vidovič Muha 2011: 331) je definirana kot »nestavčna podredna besedna zveza (s predvidljivo izjemo), katere predmetno- in slovnično-pomenske sestavine so pretvorljive v tvorjenko; enota besedotvorne skladnje: *drev-o-red* ← red {iz} drev(es) {-0}, { } → -o-; *drev- + -o- + -red* (Vidovič Muha 2011: 331). Definicijo bi bilo treba dopolniti, kajti skladenjska podstava tvorjenk tipa a, pri katerih se v pripono ali priponsko obrazilo pretvarja jedri del skladenjske podstave, je prilastkov odvisnik (Vidovič Muha 2011: 28), glede na sestavine prilastkovnega odvisnika pa ločimo navadne izpeljanke z eno predmetnopomensko besedo (*mislec*), tvorjenke iz predložne zveze s predmetnopomensko besedo obvezno v predložnem sklonu (*dokolenska*) in medponsko-priponske zloženske z dvema predmetnopomenskima besedama (*zborovodja*). Skladenjska podstava prirednih zloženk (Vidovič Muha 2011: 313–314) je priredna besedna zveza ali pa je prirednost »posledica prirednega razmerja med predmetnopomenskima besedama v prilastkovem odvisniku SPo« (*sivo-zelen*, *baltoslovanski*).

⁷ Skladenjske podstave so zapisane brez oklepajev, naglasno mesto je označeno, če je navedeno v *Slovenskem skladenjskem besedotvorju*.

2.1.1.2 Imenske zloženke

Kot nasprotje izglagolskim so postavljene imenske zloženke, ki v skladenjski podstavi nimajo glagola. Njihova delitev je narejena »na podlagi pomena (jedrnega) samostalnika iz samostalniške besedne zveze v prilastkovem odvisniku: če ta samostalnik poimenuje sestavino česa, navadno človeškega, živalskega ali rastlinskega organizma, imamo opraviti s strukturno (glede na skladenjsko podstavo) sorodnimi zloženkami, ki jih imenujemo **sestavinskolaestnostne**; vse druge zloženke, katerih podstavi samostalnik je zunaj omenjenega pomenskega kroga, lahko imenujemo **lastnostne v najširšem smislu**« (Vidovič Muha 2011: 215). Zgledi: (1) **sestavinskolaestnostne zloženke**: *beloglāv-ø* ← (tak) ki ima belo glavo ← (tak) bele glave/z belo glavo; *psoglāv-ø* ← tisti, ki ima glavo od psa/kot od psa ← z glavo ... (Vidovič Muha 2011: 217), (2) **lastnostne v najširšem smislu**: *čestnoprométni* ← ta/tisti, ki je povezan s cestnim prometom (Vidovič Muha 2011: 259).⁸

2.1.2 Medponskoobrazilne zloženke

Pretvorbo podrednih skladenjskih razmerij prepoznamo tudi v medponskoobrazilnih zloženkah, pri katerih se »[v] medponsko obrazilo /.../ pretvarja slovnični pomen skladenjske podstave, ki vedno izraža podredno razmerje med dvema samostalnikoma« (Vidovič Muha 2011: 34). Zgledi: *kačemalha* ← malha za kače, *fluorovodik* ← vodik s fluorom, *sladosok* ← sok iz slada, *avtokolona* ← kolona iz avtov, *Jugoslovan* ← Slovan na jugu, *posojiljemalec* ← jemalec posojila, *arterioskleroza* ← skleroza (od arterij) (Vidovič Muha 2011: 329).

V skupino medponskoobrazilnih zloženek so vključeni tudi primeri, pri katerih člena »besedotvorne podstave v slovenščini nista skladenjskopodstavna; da je beseda res dvo- ali večkorenska, se da dokazati z ustreznimi neprevzetimi korenskimi besedami (Vidovič Muha 2011: 296–297). Glede na število in mesto nadomestnih sestavin v besedotvorni podstavi je mogoče obravnavane zloženke ločiti na skupine: **1) zloženke z nadomestno določujočo sestavino**, npr. *agromelioracija*, *fizkultura*, **2) zloženke z nadomestno določano sestavino**, npr. *faktografija*, *parazitologija*, in **3) zloženke z obema nadomestnima sestavinama**, npr. *aerodrom*, *filologija*.⁹ Tovrstne zloženke pokažejo meje skladenjske obravnave, kajti »/p/ri teh tipih zloženek je težko govoriti, da je določujoči člen vedno pretvorba (neimenovalniškega) samostalnika« (Vidovič Muha 2011: 297).

⁸ V *Slovenskem skladenjskem besedotvorju* so na str. 259 zapisane različne skladenjske podstave (zapis z oz. brez oklepajev sledijo monografiji): *čestnoprometni* ← tisti, ki je povezan s cestnim prometom, [ta, ki je] {povezan s} cestn{-im} promet{-om}, [ta, ki je] {za} cestn{-i} promet{-ø}, [ta, ki je] {iz} cestn{-ega} promet{-a} itd.

⁹ Gre za zelo produktiven besedotvorni postopek; veliko tovrstnih zloženek najdemo v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (Bizjak Končar, Snoj 2012), zbrane pa so v Štumberger 2015a, npr. (1) *avtotransfuzija*, *nevrotoskin*; (2) *kartomat*, *deloholik* in (3) *agriglif*, *avdiofil*.

2.2 Priredne zloženske

Za priredne zloženske velja, da »sta besedotvornopodstavni sestavini hierarhično enaki, kar je lahko posledica prirednega razmerja med sestavinami skladijske podstave /.../, /p/rirednost pa je lahko tudi posledica prirednega razmerja med predmetnopomenskima besedama v prilastkovnem odvisniku skladijske podstave« (Vidovič Muha 2011: 313). Oba tipa se razlikujeta po zgradbi zloženske, in sicer »iz prvega tipa skladijske podstave s strukturo + x1 + x1 + x1 ... nastajajo medpovskoobrazilne priredne zloženske, iz drugega tipa pa obrazilno dvomorfemske, obrazilo je iz medpone in pripone« (Vidovič Muha 2011: 313).

Priredne zloženske obravnava tudi nemško besedotvorje (npr. Fleischer, Barz 1995: 128–129, 246–247), posebej s prirednimi zloženkami pa so se ukvarjale E. Donalies (1996: 273–286) ter E. Breindl in M. Thurmaier (1992). E. Breindl in M. Thurmaier sta raziskovali tvorjenke kot *Fürstbischof* 'knezoškof', *Hosenrock* 'hlačno krilo', *Kinocafe* 'kavarna s kinom' in *Kleiderschürze* 'predpasnik kot obleka' in ugotovili, da pri samostalniških zloženkah iz samostalnika ni jasnih kriterijev, ki bi opravičevali strogo ločevanje prirednih in podrednih zloženk. Za avtorici so tovrstne tvorjenke zloženske, ki poleg vedno možnega pomena podredne zloženske dopuščajo tudi priredno razlago, pri čemer po rezultatih opravljenih anket priredna razlaga ni najbolj pogosta.

Na nezanesljivost kriterija pretvorbenega besedotvorja opozarjajo tudi v slovenskih raziskavah. Pri Perušku sta namreč dopuščeni dve pretvorbi: »'knezoškof' je lahko = 'knez in škof' ali pa tudi 'pokneženi škof'« (Perušek 1890: 27). A. Vidovič Muha primer uvrsti tako med podredne kot med priredne zloženske: *knezoškof* ← škof (od) kneza – znotraj knežjega področja (2011: 295), zloženska pa je navedena tudi v poglavju o prirednih zloženkah z enomorfemskim obrazilom (Vidovič Muha 2011: 315). J. Toporišič za isti primer opozarja (2004: 193–194), da spominja na priredne zloženske, vendar »pa je v resnici zloženska iz podstave tipa nekdo, ki je škof s knežjim nazivom«.

Zglede za priredne zloženske najdemo že pri Miklošiču, npr. *črnobel*: *vrana je črnobela* (Miklošič 1875: 379), pri tem pa opozarjam na to, da je teh primerov malo in da so praviloma zapisani skupaj. V *Slovenskem pravopisu* 1990 imamo o prirednih zloženkah posebno poglavje s pravilom o obveznem zapisu z vezajem (§ 503): »Priredne zloženske pišemo z vezajem: *Anglo-Američani, Breznik-Ramovš, Schleswig-Holstein*.« Isto pravilo velja tudi za pridevniške zloženske (§ 523): »Priredne zloženske (ali izpeljanke iz priredno zloženega samostalnika) pišemo z vezajem: *črno-bel, belo-modro-rdeč, pedagoško-znanstven, vzgojno-izobraževalen, delavsko-kmečki, rusko-japonski, anglo-ameriški*.«

To pravilo je povzročilo več težav, kajti zapis zloženk je povezan z leksikalizacijo in kodifikacijo, tvorjenk pa ne tvorimo vedno na novo, ampak jih jemljemo iz ustaljenega nabora poimenovalnih možnosti.

Posledica uveljavitve pravila o obveznem zapisu z vezajem je bila neenotnost zapisa prirednih zloženek, kajti pravopis je zanemarljivo dejstvo, da priredne zloženke niso samo enomorfemske, ampak so po zgradbi tudi medponsko-priponske, npr. *cirilmetódovec*, *baltoslovánski*, in zapisane brez vezaja. Ker so bila pravopisna pravila uveljavljena tudi v slovarskem delu *Slovenskega pravopisa*, so se med *Slovenskim pravopisom* 2001 (v nadaljevanju SP 2001) in *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju SSKJ) pojavile razlike v zapisu *báltó-slovánski* (SP 2001) proti *báltoslovánski* (SSKJ), priredna zloženka *gluhonem*, ki je bila od Peruška (1890: 14) sestavni del poglavja o prirednih zloženkah¹⁰ pa v novejših razpravah o prirednih zloženkah manjka.¹¹

Z uporabo skladenjskega besedotvorja za utemeljevanje zapisov so se pokazale tudi omejitve tovrstne obravnave, ker pri utemeljevanju zapisa ni pomembno (samo) skladenjsko razmerje med podstavnimi besedami, ampak sta pri zapisovanju pomembni tudi tradicija in analogija.

3 Prednosti in slabosti obravnave s stališča skladenjskega besedotvorja

Pregled gradiva kaže, da so prednosti in slabosti povezane z vrsto tvorjenk. Skladenjsko besedotvorje je primerno za obravnavo **izglagolskih zloženek**, kar je Breznik pokazal v razpravi *Zloženke v slovenščini* (1944). »Razpravo odlikuje moderen, lahko rečemo strukturalni pristop: členitev zloženek, ki so nastale iz glagola, temelji na katerem izmed treh stavčnih razmerij – prisojanju, vezavi ali primiku« (Vidovič Muha 2011: 320).

Glagol v skladenjski podstavi ima namreč moč, da ob sebi oblikuje vezljivostno polje, ki se iz skladenjske podstave predvidljivo pretvarja v morfemsko zgradbo tvorjenk. »Sestavine propozicije določa glagolsko jedro s svojo vezljivostjo ali valenco (številom in vrsto vezljivostnih mest, ki jih odpira). Vezljivost je pomenskoskladenjski in strukturnoskladenjski pojav« (Smolej 2011: 23), pretvorbe skladenjskih razmerij pa lahko prepoznamo v tvorjenkah (gl. 2.1.1.1).

3.1 Imenske zloženke

Drugače kot pri izglagolskih je pri imenskih zloženkah, kajti samostalnik in pridevnik ne odpirata vezljivostnih mest kot glagol. Pri imenskih zloženkah ločimo več pomenskih skupin, zanimivo pa je, da tudi pri **sestavinskolastnostnih**, »npr. *koz-o-glav-ø*, *bel-o-glav-ø*, *dv-o-glav-ø*«, ki so »poleg že obravnavanih glagolskih

¹⁰ Zabeležena je tudi v razpravah A. Breznika (1944), A. Bajca (1952) in v slovarskih delih pravopisov od 1899 naprej. (Prim. Stumberger 2015b.)

¹¹ Pridevnika *gluhonem* ne najdemo niti v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2004) niti v *Slovenskem skladenjskem besedotvorju* (Vidovič Muha 2011). Podobno ugotavljam tudi za samostalnik *radiotelevizija*, ki je prvič zapisan v SP 1962 (714) in v okviru besedotvorja doslej ni bil obravnavan.

tipa *bran-o-vlek-ø, kol-o-sek-ø*« uvrščene k najstarejšim zloženkam (Vidovič Muha 2011: 217), precej težje določimo skladijsko podstavo.

Pri obravnavi imenskih zloženek zato opozarjam na to, da je »/z/notraj analitičnega pristopa /.../ mogoče precej objektivno reči, da je zloženka *beloglāv* pridevnik, ima dva korenska morfema (*bel-*, *glav-*), medponsko-priponski besedotvorni morfem (*-o-*, *-ø*) ter naglas na drugem zlogu, znotraj sintetičnega pa precej manj objektivno, kako dejansko se glasi njena skladijska podstava (*tak(, ki je) bele glave / tak(, ki je) z belo glavo / tak, ki ima belo glavo*) (Šekli 2013: 257).

3.2 Ločevanje prirednih in podrednih zloženek

Sintetični pristop od pomena k obliki se na prvi pogled kaže kot primeren za ločevanje prirednih in podrednih zloženek, vendar pa pregled gradiva v SP 2001 kaže tudi napake, kajti »med prirednimi zloženkami so tudi podredne *DNK-polimeráza, dà-stávek, ênkrattédenski*« (Štumberger 2015b: 764).

Posledica skladijske obravnave so tudi različne obravnave zloženek, ki označujejo barve. Breznik v *Slovenski slovnici za srednje šole* (1934) pri zloženkah »*črnobel, temnosiv, svetlorumen*« prepoznava »/č/lena /.../ v prirednem razmerju« (Breznik 1934: 174), Bajec pa primere kot *temnosiv, svetlozelen, bledomoder* uvrsti med »prislovne sklope«, za zloženki »*črno-bel, črno-žolt* (= črn in bel)« pa opozarja, da sta »prava dvandva kljub običajni pisavi z vezajem« (Bajec 1952: 102).

A. Vidovič Muha (2011: 292) »zloženška poimenovanja barv« obravnava na naslednji način: *sivorjav* ← rjav s sivim ← rjav, na/v katerem je sivo; *temnordeč* ← rdeč s temnim ← rdeč, na/v katerem je temno; *bledomoder* ← bled z modrim ← bled, na/v katerem je modro. Priredne obrazilno enomorfemske pridevniške zloženke naj bi se pisale »samo z vezajem«, zgled: *sivo-zelen* ← siv {in} zelen (Vidovič Muha 2011: 314).

Ker je lahko priredno razmerje izraženo tudi z orodnikom, bi lahko tudi *sivorjav* razumeli kot priredno zloženko. Da je ta možnost razlage odprta, kaže pri A. Vidovič Muha napaka v zaporedju členov pri zgledu *bledomoder*, kajti jedro podredne zloženke je *moder*, ne pa *bled*, kot je napisano v skladijski podstavi 'bled z modrim'. Boljši opis nam pri tem tipu ponuja *Slovenska slovnica* (Toporišič 2004: 208) z zgledom *sivozelen* kot 'zelen s sivim odtenkom', menim pa, da ne moremo izključiti niti uvrstitve med prislovne sklope, ki jo najdemo pri Bajcu (1952: 102).

O tem, da je tak način obravnave zloženek zelo zahteven in zato (vsaj v šoli) manj primeren, na rednih izobraževanjih poročajo učitelji in profesorji, navsezadnje pa to dokazujejo tudi napake v jezikoslovnih priročnikih. Napake so v slovarskem delu SP 2001, najdemo pa jih tudi v *Slovnici na kvadrat*, saj je npr. skladijska podstava za priredno zloženko *slovensko-latinski* napisana na dva načina: najprej kot 'tak,

ki je slovenski in latinski' (Ahačič 2017: 30), nato pa kot 'slovenski in latinski' (Ahačič 2017: 137); različna sta tudi zapisa zloženke: *črnobel* (Ahačič 2017: 25) in *črno-bel* (Ahačič 2017: 137).

4 Sklep

Skladenjska razmerja pri zloženkah se najbolj enoznačno kažejo pri izglagolskih zloženkah, pri katerih lahko v pretvorbi v medpono prepoznamo skladenjska razmerja vezavo, prisojanje, primik in zveze s povedkovim prilastkom.

Pri imenskih zloženkah se lahko v medponski morfem pretvarja podredno ali priredno skladenjsko razmerje. Gradivo kaže, da je veliko več primerov podrednih zloženek, nemška raziskava, ki je preverjala razumevanje samostalniških zloženek, pa kaže, da pri samostalniških zloženkah iz samostalnika ni jasnih kriterijev, ki bi potrjevali strogo ločevanje prirednih in podrednih zloženek.

Raziskave pri slovenskih govornicah o tem, ali ločujejo med prirednimi in podrednimi imenskimi zloženkami, niso bile narejene, neenotnosti v njihovi obravnavi v strokovni literaturi, pravopisih, slovarjih in različni zapisi v besedilih pa kažejo, da je ločevanje prirednih in podrednih zloženek manj strogo, kot nam to prikazujejo aktualni jezikovni priročniki.

Literatura

Ahačič, Kozma, 2017: *Slovnica na kvadrat*. Ljubljana: Rokus Klett.

Bajec, Anton, 1952: *Besedotvorje slovenskega jezika: II. Izpeljava slovenskih pridevnikov, III. Zloženke*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Bizjak Končar, Aleksandra, in Snoj, Marko, 2012: *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC.

Breindl, Eva, in Thurmair, Maria, 1992: Fürstbischof im Hosenrock. Eine Studie zu den nominalen Kopulativkomposita des Deutschen. *Deutsche Sprache* 20. 32–61.

Breznik, Anton, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja v Celju.

Breznik, Anton, 1944 (1982): Zloženke v slovenščini. RAZU Filozofsko-filološko-historičnega razreda II. Ljubljana, 1944. 53–76. Ponatis v: *Jezikoslovne razprave*, izbral in uredil Jože Toporišič. Ljubljana: Slovenska matica. 315–333.

Donalies, Elke, 1996: Da keuchgrinste sie süßsauerlich. Über kopulative Verb- und Adjektivkomposita. *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* 24/3. 273–286.

Fleischer, Wolfgang, in Barz, Irmhild, 1995 (1990): *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Unter Mitarbeit von Marianne Schröder. 2, durchgelesene und ergänzte Auflage. Tübingen: Niemeyer.

Fleischer, Wolfgang, in Stepanova, Marija Dmitrievna, 1985: *Grundzüge der deutschen Wortbildung*. Leipzig. Bibliographisches Institut Leipzig.

Miklošič, Franc, 1875: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen: II. Stammbildungslehre*. Wien: Wilhelm Braumüller.

Perušek, Rajko, 1890: *Zloženke v novejši slovenščini*. Posebej natisnjeno iz Izvestja novomeške gimnazije za leto 1890. Novo mesto: J. Krajec. 3–42. <<https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-N7IHJTM7/cad1f0d2-e8da-45b0-bc82-71facbe87cb0/PDF>> (Dostop 19. 7. 2018.)

Schippan, Thea, 2002² (1992): *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer.

Slovenski pravopis, 1962. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Slovenski pravopis, 1990. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Slovenski pravopis, 2001. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Smolej, Mojca, 2011: *Skladnja slovenskega knjižnega jezika – izbrana poglavja z vajami*. Ljubljana: Študentska založba.

Šekli, Matej, 2013: *Zgodovina obravnave zloženek v slovenščini. Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča*. 236–263.

Štumberger, Saška, 2015a: Besedotvorje novejših slovenskih leksik: medpovprečnoobrazilne zloženke. Zuljan Kumar, Danila, in Dobrovoljc, Helena (ur.): *Zbornik prispevkov s simpozija 2013*. Nova Gorica: Založba Univerze. 155–163. <http://www.ung.si/media/storage/cms/attachments/2015/05/04/12/45/58/Skrabcevc_zbornik8_zbornik.pdf>. (Dostop 19. 7. 2018.)

Štumberger, Saška, 2015b: Priredne zloženke v slovaropisju. Smolej, Mojca (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 759–766. <http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/11/Obdobja34-2del_Tisk.pdf>. (Dostop 19. 7. 2018.)

Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Toporišič, Jože, 2004⁴ (1976): *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Vidovič Muha, Ada, 2011 (1988): *Slovensko skladenjsko besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.